

¶ Anka Ryall. *Odyssens i skjørt. Kvinners erobring av reiselitteraturen*. Oslo: Pax 2004. 350 s. ISBN: 9788253027111.

Redan omslagsbilden till boken bjuder in till reflexion över diskursen kring den resande kvinnan och förtydligar spänningen som ligger i Ryalls titel. Henri Rousseaus tavla "Femme se promenant dans une forêt exotique" från 1905 visar en vitklädd kvinna i lång klänning vars ansikte knappast går att tolka. Hon står i en enorm urskog. Samtidigt lyser hennes vita, borgerligt burgna klädsel gentemot den gröna, frodiga kulissen.

Inom reselitteraturforskningen har det inom de senaste två decennierna funnits ett växande intresse för kvinnliga resenärer, och den föreliggande boken är den första utförligare översikten på Norska. Författaren, Anka Ryall, førsteamanuensis i Engelska vid Universitetet i Tromsø och en av de drivande krafterna bakom storsatsningen 'arktiske diskurser' skrev boken med utgångspunkt i den engelskspråkiga reselitteraturen av kvinnor och om resande kvinnor. Ryall utgår från ett tematiskt tillvägagångssätt som hon samtidigt väljer representativa resenärer för, vilket ger boken en tydlig struktur. Många av resenärerna är medföljande som hittills rest i skuggan av sina manliga kamrater, ofta en äkta man eller partner. Kvinnornas resmöjligheter i äldre tider var mera begränsade, men det fanns redan då ofta ett stort publikt intresse för kvinnliga resenärer och efterfrågan för dessa böcker.

Anledningarna till resorna kan ha varit mycket olika, det kan ligga ett vetenskapligt forskningsintresse bakom, det kan vara exotismen som lockar, det kan finnas politiska intressen bakom projektet och under nyare tid även ett turistiskt illvägagångssätt som kommer till uttryck i titlar som *Mountaineering in the Land of the Midnight Sun* av Elizabeth Le Blond. I ett inledande kapitel som faktiskt på grund av omfång och djup kunnat få en tydligare position i innehållsförteckningen beskriver Ryall det kvinnliga resan-

dets villkor och diskuterar den kvinnliga reseskildringens speciella aspekter med en historisk överblick och i viss mån en teoretisk diskussion. Ryall eftersträvar en blandning av olika postkoloniala, feministiska och diskursorienterade tillvägagångssätt, med en förkärlek för Mary Louise Pratts fortfarande centrala *Imperial Eyes* (1992). Även om hon inte alltid refererar till denna teoridiskussion i sin löpande text, så visar Ryalls litteraturdokumentation på en ambition att förmedla speciellt den angloamerikanska forskningen till den Norska läsaren.

Redan titeln "Odyssevs i skjört" uttrycker en viss ambivalens i den kvinnliga resediskursen. Referensen till den evige resenären och äventyraren Odyssevs pekar på att det kan ha funnits en tradition av kvinnligt resande ända sedan antiken, samtidigt som den "manliga" resan är delvis mönsterbildande även för kvinnornas reseprojekt. Att kvinnans resor kännetecknas ofta av andra (performativa) villkor än mannens kommer till uttryck i den andra delen av titeln, "i skjört" refererar till de kvinnliga klädeskonventionerna som ibland bromsar kvinnligt resande på grund av deras restriktiva art och som gör att kvinnor ofta men inte alltid väljer att bryta mot traditionella kvinnliga beteendes- och klädkonventioner när de beger sig ut på resa. Antingen så reducerar de sin utstyrsel, eller så väljer de helt sonika att klä sig i det som dåvarande resenärer – och deras omgivning – skulle klassificera som manskläder, exempelvis hos Leonie d'Aunet under sin resa norrut i samband med La Recherche expeditionen. Ibland kan detta gå så långt att kvinnan i fråga väljer att leva under en manlig identitet. Samtidigt så verkar ändå resandets mallar erbjuda en frihet från härskande, ofta borgerliga konventioner för kvinnligt leverne som i högsta grad känns attraktivt för de kvinnliga resenärerna, men där möjliga moraliska implikationer tonas ner och en kvinnlig identitet upprätthålls. Speciellt under 1800-talet så verkar resandet vara en möjlighet att dra sig undan från viktorienska normer och

mera insnärjande levnadsmönster. Isabella Bird (1831-1944) föredrar dock att medföra en silkesklänning i sadelväskan ifall viss representation gentemot civilisationen skulle bli behövligt under hennes *A Lady's Life in the Rocky Mountains*.

Det som kännetecknar publikationsformerna som kvinnorna väljer är en enorm pluriformitet. Från undangömda dagböcker och brev som först hittas långt efter resorna och som Ryall dragit fram i ljuset i några fall så kan det gå till omfattande publikationsserier. Några av de kvinnliga resenärerna väljer att såsom en del manliga kolleger, finansiera sin reseverksamhet genom intäkter från publikationerna. Bildmaterialet och även i ett senare skede fotografisk dokumentation är ett viktigt instrument som förhöjer den hemmavarande publikens nyfikenhet och kanske även köpvillighet. Den bidrar genom text-bild-interaktionen till genrens attraktionskraft och ibland svärfångade status. Det är förtjänstfullt av Ryall att även lyfta fram sådana mera prosaiska men ändå viktiga aspekter i processen som styr kvinnornas publikationsförehavanden, som nog förändrades rejält under de tvåhundra åren som framställningen i princip dokumenterar.

Det som Ryall belyser är ofta hur de kvinnliga resenärerna reagerar i förhållande till omvärlden de reser igenom och sina manliga kamrater. I vissa fall utgörs de kvinnliga resenärernas taktik i det närmaste av att resa i en slags kokong av medbragd, ofta brittisk expeditionsutstyrsel. Denna idé, att smycka sitt tält med den brittiska flaggan, att använda bäddar och textilier som man släpat med sig från England, förkroppsligar den ofta diskuterade subjektiviteten som präglar resenärens kontakt med omgivningen och det andra. Resenärens villighet att konfronteras med det exotiska kännetecknas samtidigt av förutsättningarna som hon har med sig hemifrån och som präglar hennes *Erkenntnishorizont*. Den medhavda kokongen skyddar och bidrar till att resan över huvudtaget kunnat genomföras, den hjälper också på så vis att den demon-

strerar status och ingår därför i ett ofta kolonialistiskt präglat resande i en avvisande omgivning, men den kan också låsa för upplevelser av mera primitiv eller direkt art. En annan grupp kvinnliga resenärer väljer att resa så enkelt som möjligt och med de lokala villkoren som utgångspunkt. Här verkar strategin snarare vara att smälta in i omgivningarna på ett närmast antropologiskt sätt (exempelvis Edith Durham, 1863-1944, i Albanien) och att tillkalla sig så lite uppmärksamhet som möjligt. Bredden spänner alltså från den luxuösa storexpeditionen med bärare och relativt hög komfort till långa och ibland farliga resor på hästrygg eller på kameler, när det gäller resandets fysiska och faktarelaterade bakgrund.

Det som Ryall lyckas med i sin framställning är att demonstrera just denna bredd, omfång och diversitet av kvinnligt resande, utan att det skulle bli för encyklopediskt eller torrt. Hennes framställning riktar sig till en akademisk publik men kan också läsas av en allmänt intresserad läsare som vill fördjupa sig i det kvinnliga resandets tradition, vilket också kommer till uttryck i att fotnotsapparaten hamnar i textens slut. Bokens förtjänst ligger även i att den tillgängliggör ett ofta undanskymt material i marginalen av den kvinnliga kanon som Ryall tidigare sysslat med. Erfarenheterna från hennes forskning om den norska resenären Kølle och om Mary Wollstonecraft finns med som en klangbotten i framställningen, och Wollstonecraft hör med sin resa i Norden också till de utvalda resenärerna. Den litteratur som Ryall här drar fram i ljuset har varit marginaliserad på olika grunder, dels har kvinnligt skrivande uppmärksammats pånytt under 1970- och 1980-talet med uppkomsten av nordiska kvinnolitteraturhistorier där man har lyft fram kvinnliga författare som en viktig del i en nationell eller nordisk kanon, och dels har intresset för icketraditionella litterära former som reseskildringen ökat markant i takt med att litteraturen har definierats som bredare och mer pluriform. Ofta

är dock de kvinnliga resenärernas projekt inte enbart textbaserade, utan man skulle kunna hävda med fog att de ibland utmynnar i en slags allkonstverk som utnyttjar dåvarande mediala möjligheter till fullo.

Frågan om kvinnlig självrepresentation är en av de väsentliga aspekterna som diskuteras i samband med Ryalls bok. Det kan ses som en grundläggande fråga i hennes text men även i annan forskning som presenteras under samma period, huruvida kvinnligt resande är specifikt och innehar en särskild roll inom resediskursen i sig. Frågor som kan ställas i samband med kvinnligt resande och kvinnligt reseskrivande är bland annat, hur det kvinnliga subjektet handskas med det exotiska, hur den kvinnliga resenärens hjälteroll och lidande tematiseras, och om det finns gemensamma drag hos kvinnliga resenärer som just är kännetecknande för kvinnligt resande. Hur förhåller sig den kvinnliga resenären till den traditionellt manligt definierade erövringsdiskursen, där landet och lokal befolkning ofta underkastas koloniala eller till och med imperialistiska förehavanden, och där landet som ska erövrats ofta definieras som kvinnligt? Finns det beskrivningsmönster i texten som gör den till ett kvinnligt skrivande i kontrast till traditionellt manligt skrivande och hur yttrar sig dessa beskrivningsmönster i så fall, i form av en slags *écriture féminine*?

Dessa frågor berörs delvis i Ryalls inledning och sammanfattning och spelar även en roll i hennes framställning som helhet som helt klart tar sin utgångspunkt i feministisk forskning med en öppning mot den nyare genusforskningen och som belyses från olika perspektiv. Kvinnorna söker även resandets fysiska utmaningar, vilket motsvarar de traditionella förväntningarna gentemot den manligt präglade resediskursen. Ryall påpekar framställningsstrategier där den kvinnliga diskursen ironiserar den traditionellt manliga och avdramatiserar den traditionella hjälteframställningen. Den iscensatta kvinnliga jagberättaren reflekterar ett tillbaka-

visande av den traditonella erövrings- och hjältetematiken. Ett tydligt exempel är Mary Kingsley (1862-1900) som genomförde två upptäcktsresor till Afrika och ville ta ställning mot den europeiska Afrikapolitiken. Hennes pacifistiska inställning går så långt att hon tydligen påstår att kunna avvärja en krokodil eller en flodhäst genom att tilltala den eller genom att klia den bakom örat.

Det som syns på Ryalls framställning är att hon väger in dessa specifikt kvinnliga aspekter av kvinnligt resande och kvinnligt skrivande, men hon gör det med baktanke på den tydligt feministiska inriktningen i förordet på ett strategiskt och ibland engagerat sätt. Hennes framställning håller sig till ett feministiskt perspektiv där även en viss empati och en viss försvarshållning gentemot de kvinnliga resenärernas arv skymtar igenom, men hon varken kompromissar med den vetenskapliga etiken eller bugar för den allmänna läsarens kanske mera sensationalistiska intressen. Det hon gör är att hon kryddar sin framställning med ibland absurdistiska, för dagens läsare närmast otänkbara barriärer och detaljer som påverkar de kvinnliga resenärernas liv och äventyrsberättelse. Hon undviker att instämma i en strömning där man främst ser de kvinnliga resenärernas usla och inskränkta möjligheter, men hon kartlägger hur vissa inskränkningar kan ha påverkat deras skrivande utifrån en legitim biografisk och kulturvetenskaplig, även performativ koppling. Kopplingen mellan det genusorienterade och det postkoloniala finns ibland latent under ytan, men essentialismens fälla undviker Ryall galant. Textens kartläggning och metalitterära inriktning gör att den nog torde utmärkt fungera som undervisningsmaterial vid högskolorna, inspirera till vidare forskning och öppna upp för en större kontakt mellan dokumentationen av nordiska och icke-nordiska resenärer.

Astrid Surmatz, Universiteit van Amsterdam